

HONISMERTETŐ LAP.

SZERKESZTI

RADNÓTI DEZSŐ.

ELŐFIZETÉSI ÁR 5 FRT. — TAGOK INGYEN KAPJÁK.

MEGJELENIK MINDEN HÓNAPBAN.

KIADJA
AZ ERDÉLYRÉSZI KÁRPÁT-EGYESÜLET.
KOLOZSVÁR.

Felhívás

az Országos Turista Kongresszusban való részvételre.

A hazai turista-egyesületek közös céljaik érdekében való hathatósabb és eredménydúsabb munkálkodhatás végett egyöntetű eljárást óhajtván követni, ennek mikénti megvalósítását megvitatandó **f. évi augusztus hó 19-én** Budapesten Országos Turista Kongresszust tartanak.

A testet-lelket edző turistaságnak közgazdasági fontosságát is elismerve és méltatva, ezen Országos Turista Kongresszus védnökségét Dániel Ernő, val. belső titkos tanácsos, kereskedelemügyi és dr. Darányi Ignác, val. belső titkos tanácsos, földművelésügyi m. kir. miniszter urak voltak kegyesek elvállalni.

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület, mint a kongresszust előkészítő egyesület részéről összehívott előértekezlet által, a kongresszus előkészítésére *gróf Bethlen Bálint* és *dr. Téry Ödön* elnöklete alatt végrehajtó bizottság küldetett ki, a melynek tisztikara a következőleg alakult meg:

Alelnökök: *dr. Staub Móricz* és *dr. Hoitsy Pál*

Titkárok: *Radnóti Dezső* és *dr. Marinovich Imre.*

Jegyzők: *dr. Posewicz Tivadar* és *dr. Erdélyi Károly.*

Pénztáros: *Moussong Géza.*

Ellenőr: *Borszéky Soma.*

Bizottsági tagok: *Déry József, dr. Hankó Vilmos, dr. Hermann Antal, dr. Jancsó Benedek, dr. Papp Samu, Petrik Lajos* és *dr. Thirring Gusztáv.*

Az Országos Turista Kongresszusnak f. évi augusztus hó 19-én, szerdán az ezredéves országos kiállítás ünnepségek csarnokában d. e. 10—1 óráig és netán délután 3—6-ig tartandó üléseiben, az alábbi kérdések fognak megvitatásra kerülni:

I. Mily módon lehetne a turistaságot hazánkban terjeszteni, a turista-forgalmat és fürdők látogatását emelni? Előadó: *dr. Posewicz Tivadar.*

II. Miként volna lehetséges egy turista-organumot létesíteni, melynek a külföldet is érdeklődő anyagából, esetleg évnegyedenként, idegen nyelvű kivonat is bocsáttatnék közzé? Esetleg mily módon lehetne a hazai turista-szövetkezetet megalkotni? Előadó: *dr. Thirring Gusztáv.*

III. Miként volnának a tanuló ifjuság kirándulásai szervezendők és rendszeresítendők és miként volna a kirándulási kedv a főiskolai tanuló ifjuságban felébreszthető? Előadó: *Hangai Oktáv.*

IV. A külföldön létező népviseletet védő szövetkezetek céljainak megfelelőleg, különösen a nép körében élő intelligens elemek (u. m. lelkészek, néptanítók, továbbá községi jegyzők, falusi bírák, anyakönyvvezetők, körjegyzők, járási és körorvosok stb.) segítségével hogyan lehetne odahatni, hogy a falusi nép között az egyre jobban tért hódító városi divatnak, illetve az annyira festői és néprajzi szempontból is fenntartandó népviseletek káros átalakulásának gátat lehessen vetni. Előadó: *dr. Hermann Antal.*

V. Miként lehetne a külföldi turista-egyesületekkel állandó összeköttetést létesíteni és azt fentartani? Előadó: *Benedek János.*

VI. Minő közforgalmi és társadalmi kedvezmények volnának kieszközlendők a turista-egyesületek számára? Előadó: *Moussong Géza.*

VII. Az eddig elrejtett alig ismert vagy meg nem közelíthető kirándulóhelyek feltárása. Előadó: *Merza Gyula.*

Tisztelettel felkérjük a hazai turista ügy iránt érdeklődőket, hogy ezen első Országos Turista Kongresszusban résztvenni s az ott megvitatandó kérdésekhez, — a melyek turistaügyünket előbbre vinni lesznek hivatva — hozzászólani méltóztassanak.

Kiváltképpen felkérjük hazai turista-egyesületeink mélyen tisztelt Elnökségeit, hogy az előttük legalkalmasabb módon oda hatni sziveskedjenek, hogy az egyesületük kebelébe tartozók, az Országos Turista Kongresszus törekvéseit megvalósítani segítsenek.

Budapesten, 1896. június hóban.

az Országos Turista Kongresszus végrehajtó bizottságának nevében:

Hazafias üdvözléssel

Gróf Bethlen Bálint,
Dr. Téry Ödön,
elnökök.

Radnóti Dezső,
Dr. Marinovich Imre,
titkárok.

Igyunk Livia-forrásvizet!

Kezelő: az erdélyrészi Kárpát-egyesület. Forrástulajdonos: Bethlen András gróf.

Mint gyógyító-viz: páratlan!

Mint élvezeti viz: kitünő!

Dombháti Livia forrás.

Orvosi vélemény szerint az összetételhez képest gyógyító ereje is kitünő. Belső alkalmazására, különösen hurutosbajok gyógyulnak. Emésztési zavarok, étvágyhiány, gyomorégés, gyomorsavanyuság, aranyeres bántalmak, epezsavarok, gyomor és bélhurut javulni fognak a Dombháti Livia-forrásviz alkalmazására. Kiváló sikerrel használható a légzőszervek hurutjeinál, a köhögési inger- és tüdőhurutnál is.

Megrendeléseket elfogad az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület központi főtitkári hivatala Kolozsvárt és az összes osztályok elnökségei. — *Budapest:* E. K. E. orsz. ásványviz-raktár, Aradi-utca 8. sz. a, *Kolozsvárt:* Kónya Sándor kereskedőnél.

Ugyancsak Dombháton 90 szoba áll a közönség rendelkezésére 60 krtól feljebb.

RADNA-BORBÉREK

(Besztercze-Naszódvármegye)

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület fürdője.

A legszebb vidéken fenyvesek közt fekszik. Körülötte az **Ünökő**, gyopáros **Korongyos**, **Krecsunyel**, **Omuluj**, **Klaj** hegyek. Nem messze a történelmi nevezetességű **borgói** és **radnai** szorosok. Fekvése a legfenségesebb. A völgy, hol a fürdőtelep van, öserdők örökzöldjétől csodás szépségű. Bukovina-felé kapuja a híres **Ördög-szoros** a **Bálint** és **Gábor** szirtekkel és tovább sötét és bizarr szirttömegek mindenhol. A tölgy-, bükk- és fenyves erdőkből **ozonos** levegő terjed szét és hűs patakok édes moraja zug felénk. **Vize** kitünő vasas savanyú viz. Vastartalma 10° C. Hasonmása a hirneves a karlsbrunni, charlottenbrunni és krynicai vizeknek. Orvosi értéke felülmúlja ezeket.

Vérszegényeknek páratlan hatása.

Kolozsvártól—Beszterczéig vasuton. Beszterczétől kocsin lehet ide jutni (6 frt). Szobák ára **mérsékelt**. Az E. K. E. vendéglőjében 80 krtól 1 frt 70 krig kaphatók kényelmes berendezésű szobák. Gyógydíj 1 frt. Koszt: ebéd (4 tál étel) 80 kr, vacsora 50 kr. Meleg fürdő 35 kr, hideg fürdő 10 kr.

Budapest: E. K. E. orsz. ásványvizraktár, Aradi-utca 8. sz. a., *Kolozsvárt:* Kónya Sándor kereskedőnél. — A magas fekvés, a gyönyörű erdős környezet, a pompás hegyi utak, a fenyvesek kigözlőségétől fűszeres, friss, tiszta levegő, a kitünő viz, az érdekes kiránduló helyek: a **legelső klimatikus gyógyítóhelylét tették e fürdőt**. — **Fürdőidőszak kezdete jul. 1., vége szept. 5.** — Kérdezősködőknek kimerítő felvilágosítással szolgál az E. K. E. főtitkári hivatala Kolozsvárt (Jókai-utca 11 szám) vagy a radna-borbereki osztály elnöksége **Ó-Radnán**. — A nyári idő alatt naponkint közlekedő postajárat.

Kolozsvárt, 1896. febr. hó.

Telefon 76.

AZ ELNÖESÉG.

Gombos Ferencz Lyceum-nyomdája

Kolozsvárt, Bel- és Kültorda-utca sarkán

a legmodernebb betűfajokkal gazdagon fölszerelve, bármily diszes kiállítás

KÖNYVNYOMDAI MUNKÁKAT

úgy helyi, mint vidéki megrendelésre gyorsan és legjutányosabb árak mellett készít.

Tisztelettel

Gombos Ferencz Lyceum-nyomdája.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

„ERDÉLY”

1896-ik évi folyamára.

V-IK ÉVFOLYAM.

Szerkeszti: Radnóti Dezső.

Az »Erdély« nagy alakban, évente számos képpel külön műmellékletekkel jelenik meg.

Célja az »Erdély“-nek megismertetni a közönséggel hazánk legszebb részét, az erdélyi részt. Ez a páratlan szépségű földrész eddig ismeretlen volt, a gyönyörűbb helyek megtekintésére vezető utakról semmi tájékoztató nem jelent meg. A kitűnő gyógyító hatású fürdőknek nem volt közönsége, az ásványvizeknek nem volt piacza. A néprajzi különlegességek összegyűjtésére és legalább írásban megörökítésére nem volt organum. Ezeket a bajokat kívánunk segíteni az »Erdély«-lyel, mely viszonyainkhoz képest a legszebb kiállításban honismertető, turistasági, fürdő- és ásványvizügyi, valamint néprajzi tartalommal jelenik meg.

Gondoskodtunk, hogy kiváló írók és művészek tegyék tartalmassá az »Erdély«-t. A 4-ik számot Posevitz Tivadar dr., ez a régi turistánk kezdi meg cikkelyében az országos magyar turista kongresszusról és az egyesületek szövetkezéséről mondja el egyéni nézeteit. A cikkely foglalkozik a Magyar Turista Egyesület ama mozgalmával, mely az összes egyesületeket egyesíteni óhajtaná. Posevitz szintén nem barátja az egyesülésnek, hanem e helyett tagabb határozati szövetkezést javasol. E cikkely után mutató következik. Honró Vilmos dr. nek az E. K. E. kiadásában legközelebb megjelenő Székelyföld című remek munkájából. A mutató a székely nép eredetét, történetét tárgyalja olyan költői leírásban, mely a magyar irodalomban valóban páratlan. A szöveget Goró Lajos és Tull Ödön festőművészeknek művészi illusztrációi teszik még élvezhetőbbé. Merza Gyula az E. K. E. nemtői címmel szép verset ír abból az alkalomból, hogy Kolozsvár urai hölgyei résztvettek népviseletben az E. K. E. néprajzi bálján. Ur-mánczy Nándor dr. folytatja ismertetését a gyergyói vidékről. Az elbeszélés formájában tartott ismertetés mindvégig érdekes és lebilincselő. Végül Herrmann Antal dr. kiváló ethnografusunk értekezik a néprajzi muzeumról oly elevenen és annyi költői melegséggel, hogy e cikkely az eszme mellett az olvasót egészen fellelkesíti. Az apróbb rovatok szintén aktuálisak és érdekesek.

Az »Erdély« mint ifjusági olvasmány is számottevő. A fogékony ifjuság lelkébe a hazaszeretet szent tüzét csepegteti és honismertető tartalmával kiegészíti a hazai földrajzi oktatást.

Az »Erdély« minden hónapban 2—3 ives tartalommal, diszes borítékban megjelenő füzeteit az E. K. E. tagjai 3 frt tagsági díjuk fejében ingyen kapják, azonban előfizetés után is megrendelhető és pedig:

Egész évre 5 frt.

Félévre 2 frt 50

Az »Erdély« előfizetői kedvezményes árban rendelhetik meg az E. K. E. összes kiadványait.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Kolozsvárt, Jókai u. 11 sz.

ERDÉLY

HONISMERTETŐ LAP.

AZ ERDÉLYRÉSZI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

V. évfolyam.

Szerkeszti: RADNÓTI DEZSŐ.

Kolozsvár, 1896. 4. szám.

Az országos magyar túrista-kongresszus.

Irta: Posewitz Tivadar dr.

Az E. K. E. kezdeményezésének köszönhetni, hogy a nyár folyamán tartatik meg az első országos magyar túrista-kongresszus.

Ez ügyben jelent meg a „Túristák Lapjában” két cikkely, melyre röviden reflektálni akarok.

Az egyik cikkben dr. *Thirring* Gusztáv alaposan megismerteti túrista-ügyünk jelenlegi állását és azon conclusióra jut, „hogy túrista-ügyünk csak akkor fog felvirágozni, ha az összes hazai túrista-egyesületek egy nagy, valóban országos jellegű hatalmas egyesületté egyesülnek”.

Magam részéről tisztelt barátom fejtegetéseit készségesen aláírom, kivéve az ő conclusióját; mert igen helyesen jegyeztetett meg az *Erdély* egyik számában, hogy ily összpontosítás csak bénítólag hat és nem fejleszt.

A másik cikkben *Petrik* Lajos azon czim alatt „Tisztázzuk az eszméket” szintén behatóan foglalkozik a túrista-ügygyel; kimutatja, hogy a tulajdonképeni túristaság nagyon kevésé üzetik, és egészen helyesen jegyzi meg, hogy vannak ugyan túrista-egyesületeink, de túristáink nincsenek.

Szép cikkével azonban az eszméket nem tisztázta és nem vitte sokkal előbbre az ügyet.

Közismeretes dolog, hogy közös ügyek legkönnyebben közös erővel éretnek el. Ezért hivatott össze az országos túrista-kongresszus, hol olyan kérdések megvitatása kerül majd napirendre, melyek minden egyesületet egyformán érdekelnek. De ezen közös ügyek tárgyalása *csak egy ízben* elégtelen, mert minduntalan hasonló kérdések merülnek fel.

Kivánatos tehát, hogy az összes túrista-egyesületek a közös ügyek megbeszélése és elintézése végett képviselői által közös testüle-

tet alakítsanak: azaz egyesüljenek a magyar túrista-egyesületek szövetkezetté.

Ezen szövetkezetben minden egyes egyesület megtartaná teljes önállóságát és függetlenségét, és *csakis* a közös ügyek, melyek minden egyesületet egyaránt érdekelnek, tárgyalassanak egy állandó választmányban, melynek tagjait az egyes egyesületek által bizonyos időre választott képviselők képezzék. Ilyen egyesülés ellen, hol senki nem veszít, de az összesség csak nyerhet, talán ellenvetés nem lesz egy egyesület részéről sem.

Hiszen látunk Németországban hasonló szövetkezetet „Der Verband deutscher Touristenvereine” több év óta áldásosan működni. Miért ne lehetne azt hazánkban is elérni.

Vita tárgyát képezhetné azon kérdés, hogy nem volna-e czélszerű, ha az összes túrista-egyesületek egy közös folyóiratot adnának ki?

Magától értetődik, hogy minden egyesület képviselve volna a szerkesztő-bizottságban, és minden egyesület szerkesztője szerkesztené a maga egyesületi közölni valóját. A nyereség abban állana, hogy a magyar túrista-közölny 12.000 példányban jelennék meg, mert ennyi manapság körülbelől túrista-egyesületeink tagjainak száma, és hogy az egyes egyesületek tagjai nemcsak azt tudnák meg, mi történik saját működési terén, hanem azt is, mit művelnek a testvér-egyesületek, mi mindenestre serkentőleg hatna mindenkire. Most pedig az egyes túrista folyóiratok és évkönyvek *csakis* aránylag véve kis körben vannak elterjedve és semmiféle kapocs nem létezik az egyes egyesületek között.

Üdvös volna a közös folyóirat kiadása pénz dolgában is, mert kiállítására fényesebb volna daczára sokkal olcsóbb volna, mint a most megjelenő kiadványok együtt véve. Az egyes egyesületek tehát takaríthatnának még mellette; és semmi esetre több kiadásuk nem volna.

Ezen folyóirat azonban magyar és német nyelven jelenne meg, mert csak így lehetne az erdélyi szász egyesületet is megnyerni, mely csak német nyelvben adja ki évkönyvét, valamint a Magyarországi Kárpát-Egyesületet, melynek egy külföldi (siléziai) osztálya van 600 taggal, kik a magyar nyelvet nem értik.

A magyar turista-egyesületek ilyképen való egyesülése, hol minden egyesület teljesen önállóan működhetne, és mégis közösen intézné el a közös ügyeket, lebeg szemem előtt; és gondolom, hogy ily egyesülés ellen, hol senki nem vezet, és az összesség csak nyerhet, komoly ellenvetést tenni nem lehet.

Ha a turista-kongresszus a magyar turista-egyesületek szövetkezetének eszméjét magáévá teszi, és az egyes egyesületek ezt elfogadják, akkor turista-ügyünk terén oly haladást fogunk észlelhetni, mely minden egyes egyesület előnyére, és hazánk javára fog válni.

Székelyföld.*

— Hét képpel. —

Írta: **Hankó Vilmos dr.**

Goró Lajos rajza.

* Mutató az E. K. E. kiadásában megjelenő monográfiából.

az ég világló mécsesei — ha a hold szelid fénye nem ragyogja be az estét — az égboltozaton halaványon derengő fényöv jelenik meg. «*A hadak útja*» mondja megilletődve — e mindennapos égi jelenség láttára — a székely; s a mit mond, nyomában valami szunnyadó emlék kezd ébredezni lelkében s az emlékekkel felújul előtte verőfényes gyermekkorának legszebb regéje:

«Fogyatéknépével hátrált Csaba, hogy az elvesztett hon visszaszerzésére ázsiai rokonaival egyesülten térhessen vissza; magával viszi Etele szent kardját, hogy a puszták tengerének habjaiban tisztára mosván, annak bűvös erejét ismét visszaadja. Erdély végső határánál örködni hagyja a székelyt, hogy ha majd visszatér, segítségére legyen. Elváláskor a távozók áldoznak tűznek, víznek, levegőnek és földnek, azután megesküsznek, hogy fenyegető vész idején segítséggel fordulnak vissza még a világ végéről is. Ám alig haladtak a havas aljáig, már a körül lakó népség felemelkedett a maroknyi székely ellen: de megrendül a föld, meg rázkódnak a fenyűk koronái s hirtül adják a vonulóknak társaik veszedelmét; a hadak egy része visszafordul s meglepően, pozdorjaként szórja szét az ellent.»

Egy év mult el s a völgyek lakói megirigylik a székely nyugalmát s ismét fenyegetik seregeikkel; a patak sikoltva szalad a folyamba, folyam a tengerbe és hirt visznek a távozóknak; a segély nem késik, s a székely ismét mentve lőn.»

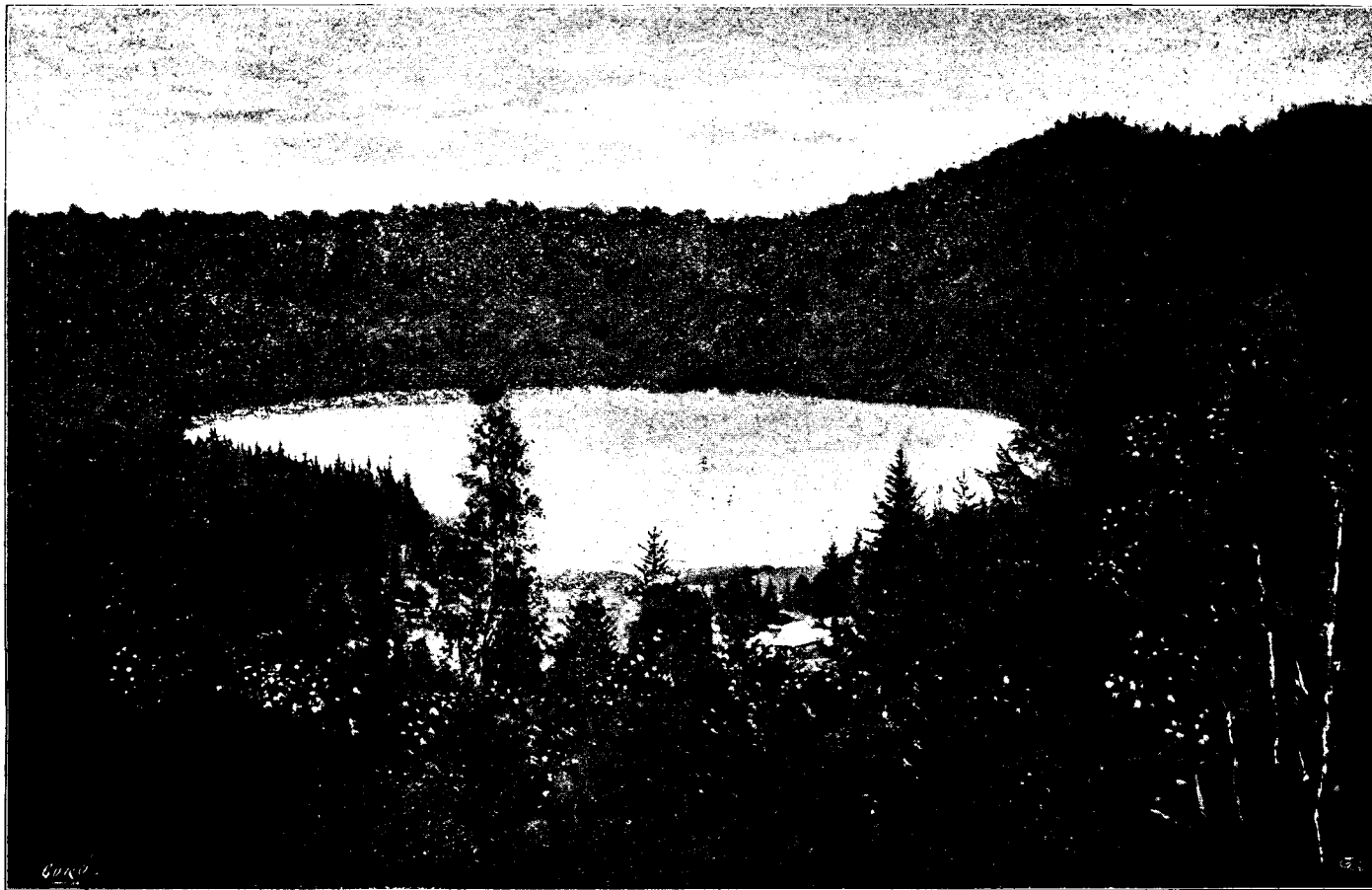
«Három év multán új nemzetségek veszik körül a székelyt s küzdelem fejlik ki köztük életre-halálra. Már a szellő sem éri el a Görögország tájára távoztakat, de a puszták viharával társulván, mégis megtalálja őket messze délkeleten. Csaba népe harmadszor is győzelemre segíti testvéreiket.»

«Sok idő folyt le ezután; a magban elültetett diófák agg törzsekké nevedtek, a fiak megvénültek s az unokák lettek gyeverhordó bátor férfiakká. A szorgalom a rengeteget kies teleppé varázsolta, a hosszú tartózkodás az órállomást édes hazává tette; nem volt, ki háborítani merje a székely tűzhelyét, mely saját erős karjának s ismeretlen seregeknek védelme alatt állott. De végre is kitör a szomszédok régi gyűlölete anyelveben és szokásban egyedül álló székely ellen; megszámlálhatatlan nép kel fel a székely kiirtására s a bérczes kis hazát minden oldalról ostromolni kezdi. Dicsően viv a székely, de már-már lankadoz a túlnyomó erő ellenében. A segítség messze van, tán feledésbe is mentek; az elszakadt hű társak pedig már rég a földben aluszszák álmaikat. Ámde a székelyek csillaga nem szunnyadoz; megemlékeze

A székely nép eredete a regében.

időn estenden a nap nyugovóra száll s fent a magasban kigyúlnak

lomb a rengeteget kies teleppé varázsolta, a hosszú tartózkodás az órállomást édes hazává tette; nem volt, ki háborítani merje a székely tűzhelyét, mely saját erős karjának s ismeretlen seregeknek védelme alatt állott. De végre is kitör a szomszédok régi gyűlölete anyelveben és szokásban egyedül álló székely ellen; megszámlálhatatlan nép kel fel a székely kiirtására s a bérczes kis hazát minden oldalról ostromolni kezdi. Dicsően viv a székely, de már-már lankadoz a túlnyomó erő ellenében. A segítség messze van, tán feledésbe is mentek; az elszakadt hű társak pedig már rég a földben aluszszák álmaikat. Ámde a székelyek csillaga nem szunnyadoz; megemlékeze

SZENT-ANNA TAVA.

Goró Lajos rajza.

az áldozatról, az esküről, lobogva viszi a hirt a földről az égi csarnokokba. Itt lent az utolsó csata készül, maroknyi nép az ellenséggel szemközt, midőn egyszerre paripák dobogása és fegyverek moraja hallatszik s fényes hadak vonulnak némán az égen fölfelé; a dicső harcztársak, kik háromszor jövének segítségre, most negyedszer, mint hallgatag szellemek hosszú sorban nyomulnak a csillagos égen keresztül feleik segítségére s leszállnak ott, hol a kék boltozat a székely havasokkal ölelkezik.»

«Nincs halandó erő, mely megállhatna a halhatatlanok előtt; rémülés szállja meg a tenger ellenséget s futnak mindenfelé, többé hátra sem tekintve.

Azóta áll a székely háborítatlanul; nemsokára véget ér hű örökölése is, midőn a végleg elköltözöttek hű unokáihoz mint kalauz csatlakozva, örökségüket, nagy Magyarországot visszafoglalják. A fényes hadak ösvénye pedig, melyet jöttökben s visszatértökben taposának, eltörölhetetlenül maradt az ég boltozatán; lábaiknak és lovaik patkóinak nyomdoka az, mit derült éjféleken mint tejfehér szalagot látsz tündöklenni a magasban, s melynek neve azen órától fogva «hadak útja» a székelyeknél.»¹

A székelység történetéből.

A milyen híven őrzi a székelyek hun-scytha-eredetének emlékét e szép rege, épen olyan híven őrzik azt a székelyek földjén a kövek, a felhőkbe vesző bér-

czek szikla-ormai, az erdők szakadécai, a hegyi várak mohlepte omladécai, az ivadékról-ivadékra szálló regek, mondák, szálló igék, ősi közmondások (Székely szülte a magyart!), a székelyek ajkán megcsendülő vitézi énekek. Minden székely dal a székelyek eredetének verses krónikája, minden dalos székely méla hegedőse.

Azok a történeti források, melyekből a székelyek eredetére vonatkozó adatokat merítették, szájhagyományok, legendák és krónikák voltak. Ezen adatokból formálódott az idők folyamán a székely nemzet megalkulásának históriája; ezen adatok összevetése nyomán kristályosodott ki a székelyek eredetére vonatkozó hitvallásunk:

A nagy hun birodalom összeomlása után mintegy 3000 hun vitéz elvált társaitól s meghuzódott Erdélyben, az erdőborította Hargitának lakatlan környékén. Senkit nem háborgatva, másoktól ritkán háborgatva éltek, szaporodtak, terjeszkedtek. A teljes hatalmat a Budvárban székelő főrabonbán gyakorolta addig felettük, míg Árpád daliás lovas csapatja leszállott a Kárpátok hegyeiről. Épen a nagy

A SZÉCHENYI-SZIKLA.

Goró Lajos rajza.

¹ Ipolyi: Magyar Mythologia. Pest. 1854.

Zandirham, hős Upoletnek szülő apja parancsolt a székel-
lyeknek akkor, mikor a székel-lyek hírvél vették a velök egy-
töböl fakadt magyarságnak megérkezését. Követeket kül-
döttek Árpád elé, hogy őt fogadják az új hazában
s hogy felajánlják neki segítségüket az ország meghó-
dításában. Árpád kedvesen fogadta székel-ly véreit, ve-
lük szerződést kötve, nekik hat köre metszett alap-
törvényt adott, mely Budvárban a nemzetgyűlés előtt
felolvastatván, a nép üdvriadalmi között szentesítettet.
Ezen alaptörvények képezték a gyökeret, a melyből
kisarjadzott a székel-ly nép alkotmányának fája.

Hogy a székel-ly ősfoglalás jogán bírt földjét meg-
tarthassa, hogy örálló hivatásában a magyar hazát
minden kelet felől jövő támadás ellen megvédelmez-
hesse: katonailag szervezkedett; ezen katonai szerve-
zetben a székel-ly nemzet minden tagja számot tevő
tényező: katona volt.¹

Az örökös katonai foglalkozás a székel-lyben fo-
kozottabb mértékben kifejlesztette a katonai erénye-
ket, tulajdonságokat. A fejedelmek, királyok ezen a
szó szoros értelmében katona-nép szolgálatait gyakran
igénybe vették, e szolgálat fejében azután biztosították

jogait, tiszteletben tartották ősi intézményeit és szo-
kásait.

A székel-lyföld székel-lyekre volt felosztva, melyekben
a székel-ly ázsiai típusu törzrendszerben élt.

A székel-lyek örökségeiket és a székel-lyekben a tisz-
tességeket nemek s ágak szerint osztották meg maguk
között; az örökség úgy, mint a tisztség ivadékról-iva-
dékra szállott. Ha a családban fiu és leány volt, a
birtokot a fiu örökölte, a leány hozományt kapott;
ha csak leány volt, úgy örökölt mint fiu-leány.¹ Ha
valaki gyermektelenül halt meg, rokonai örökölték; ha
rokonok sem maradnak utána: a szomszédra szállott
az örökség. A székel-ly birtokot birtokosának eladni
nem volt szabad. Ezen bölcs intézkedésnek köszönhető,
hogy a székel-ly birtok nem jutott idegen kézre, hogy
a Székel-lyföldön nem telepedett le idegen és hogy ott
a nagybirtokos-osztály s ennek rendén a proletariátus
ki nem fejlődött.

A székel-ly nép 1848-ig Erdély közjogában külön
nemzetet alkotott. Törvényeink a székel-lyeket, bárme-
lyikhez tartoztak is a három rend közül (főember, ló-
háton harczoló lófő-székel-ly, vagy gyalog közszékel-ly).

egyaránt nemeseknek ismerték. A székel-ly
bárhová költözött is a magyar korona terü-
letén, ha igazi székel-lységtét igazolta, a nemesi
jogokat élvezhette.²

Élvezte is addig, míg a mult században
a határőrvidéki katonai rendszer jármába
fogták s adófizetésre kényszerítették. Az
1848-iki törvények azután végkép megszőn-
tették kiváltságait.

Azelőtt minden székel-ly jogokat élvezett
és jogot gyakorolt. Ezen jogokat még a fe-
jedelmekkel szemben is megvédelmezték. De
nemcsak saját jogaiknak voltak híj védelme-
zői! Hol a haza és szabadság érdekében
helyt kellett állani, a székel-lyt mindig ott
találjuk a szabadság és a nemzeti jog lobo-
gója alatt. A harczok tüzeiben az erős kar,
a szív bátorsága, a faji önérzet voltak sző-
vetségeik, a törtóiai öntudat volt talizmán-
juk; ringató álmai elkísérték a csatába is;
vissza is hozták győzedelmesen. Törökverő
Hunyadi János hadaiban sok volt a székel-ly,
vitéségükkel vívták ki a «Székel-ly szabad-
ság»-ot. Mátyás király dicső fekete seregének
zömét székel-lyekből toborzotta össze. A Za-
badságlevél, mit Mátyástól, azon idők legna-
gyobb hadvezérétől kaptak, a székel-ly vitéség
dicsérete. Bocskay, Bethlen Gábor és I. Rá-
kóczy György székel-lyekkel harczoltak a ha-
záért, vallásért és szabadságért. Szabadság-
harczunk legendaszerű hősenek, Bem tábor-
noknak, legkedvesebb katonái székel-lyek
voltak.

A magyar királyság keleti fellegrvárá-
nak örállomásán, a magyarság támadó és

A TORJAI BÜDŐS-BARLANG.

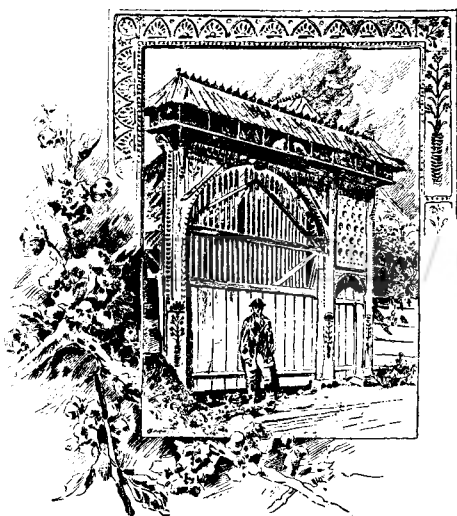
Toll ődön rajza.

¹ Nagy János: A székel-lyek scythia-hún eredetűsége. Ko-
lozsvár. 1879.

² Molnár Károly: A székel-lyekről. A magyar-
országi Kárpátgyűlés Évkönyve. Késmárk. 1880.
² Réthy László: A székel-lyek s a magyar honfoglalás.
Ethnographia. 1890. 1. sz.

védő harcaiban, az ezer év alatt dúló csaták fergetegeiben ezrivel vérzett el a székely; és mégis él! Él ősi szabadságának, földjének, erényeinek, erejének teljes birtokában, tovább is hordozva történelmi és nemzeti küldetését megizmosodott vállain. És vajon mi tarthatta fenn másfélszer esztendőn keresztül e maroknyi népet? Mi óvta az elmerüléstől a sötét századok hullámverésében? Mi védte meg az elpusztulástól? Fajának nemes tulajdonságai, ősi erényei, intézményei, sajátos birtokviszonyai, családalkotó hajlama, a földnek: a búbájos Székelyföldnek természeti fekvése, varázsa, vagy talán a hadak útján megjelenő ősök segítségével?

A székelyföld geográfiája dióhéjban.

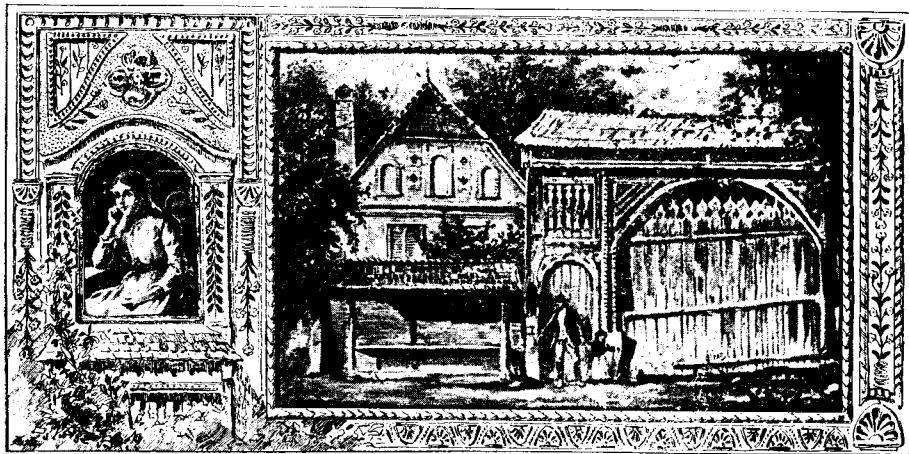

gias szikla-csúcsokkal, festői sziklacsoportokkal ékeskedő s rengeteg erdőségekkel borított heglánccolat mind a kettő.

A keleti láncc a Kárpátok övének egyik szakasza: az ország keleti határát képező *keleti határlánccolat*. A nyugati a keletivel egyközűen haladó s 136 kilométer hosszú *Hargita* és a *persányi-hegység*, mely az előbbi folytatásának tekinthető.

E hegyek közül mindenik más és más korszakról beszél a föld történetének. A keleti lánccolatnak a kréta vagy eocenkori kárpáti homokkő-, a Hargitának az Érdély tűzhányó korszakában előtörő trachit a fő-alkotó kőzete. Ezen heglánccok egyes szakaszainak külön neveket adtak. A keleti határlánccolat északi szakaszát *gyergyói-*, a középsőt *csiki-*, a délit *bereczki havasoknak* nevezik. E hegyek egyike sem emelkedik az örök hó határvonaláig, de csúcsaik vonalzatának merészségével még az Alpések ismerőjét is megragadják. A gyergyói- és csiki-havasok emelkedései: a Vereskő, az Öcsémteteje, a Tarkő, az Egyesekő, a Nagy-Hagymás és a Czofronka a legszebb szabású mészsiklák, a miket csak látni lehet.

A bereczki havasoknak egyik nevezetes tagja az

SZÉKELY-KAPU.

Goró Lajos rajza.

1649 méter magas Nemere-hegy. Nevezetes hegy ez, mert onnan indul ki a *Nemere-szél*, a melyet a mennyire óhajt a háromszéki ember, épen annyira fél is tőle. Óhajtja, mert tapasztalatok nyomán megérlelődött szent meggyőződése, hogy az az esztendő, a melyben a Nemere szele gyakran fúj, termékeny lesz, s hogy az ilyen esztendőkből szorgalmas munkája után bő áldást várhat. Fél tőle, mert midőn a Nemere kibontja szárnyait s végigseper a falvakon és utakon, házfödeleket ragad magával, fákat csavar ki tövestől, az utasok szekereit, — még a gabonával rakottakat is — fölforgatja; ha pedig téli időben kerekedik fel, az utba eső falvak szélső házait hóval eltorlaszolja, fagyos lehelletével megdermeszt embert és állatot s vastag hórétegből borít rá szemfedőt.¹

A Hargitának északi tagja a *görgényi hegycsoport*, a középső a tulajdonképeni *Hargita*, a melyhez délről a *Hermányi- és háromszéki hegyek* csatlakoznak. Alkotásánál fogva a Besztercze-Naszód- és Maros-Torda-vármegyék határán emelkedő *Kelemen-havast* is ezen lánccolat tagjának tekintik. Nagyrésztben úttalan és lakatlan hegység, melyet sűrű erdőségek borítanak. Julius és augusztus hónapokban mintegy 15000 db. marha s 50–60000 db. juh legel rajta.

A Hargitta sziklatestéből keletre és nyugatra hegyágak nyulnak ki, a hegyek lejtőjéről különösen nyugat felé nyájas völgyek ereszkednek alá. A völgyek a keleti határlánccolat és a Hargita között helyel-közzel tágas medenczékévé szélesednek. Egyik-másik medenczét az éles természeti határok egymástól elkülönített, zárt egységekké formálják. A medenczék: a *gyergyói lapály*; *Fel-Csik*, *Al-Csik*, *Háromszék* északi-déli irányban lépcsőzetesen sorakoznak egymás mellé. A Hargita és a keleti határlánccolat közé eső, valamint a Hargita nyugati oldalára támaszkodó lejtők, völgyek, medenczék együtt képezik a székelyek házáját.

»A felkelő nap földjének« nevezhetném bátran e földdarabot, ha már régesrégén nem neveznék Székelyországnak; mert midőn a nap nagy Magyarország keleti határlánccolatának csúcsain kibukkan, sugarai ezen istentől gazdagon megáldott földet köszöntik legelőbb.

¹ Dr. Jákó János: Háromszékmege földrajzi leírása. Nagy-Kikinda. 1883.

A székelyek hazája zárt egység. Északi és keleti határa gyanánt a Kelemen-havas és a keleti határlánczolat összefüggő sziklatömege emelkedik. E keleti hegylánczolatot rengeteg erdőségek, — többnyire fenyvesek — borítják. A táj egyhangúságát nyájas völgyek s az erdő zöldjéből kiemelkedő szirtok, sziklacsoportok szakítják meg. Ezen határhegység hosszú vonalán csak négy olyan hágó van, a mely könnyű átjárást enged a hegyek között Romániába; ezek: a *tölgyesi, gyimesi, ojtói és bodzai* szorosok.

A Hargita messziről nézve tiszta körvonalú, szelid hajlású hatalmas bércztömeg, mely nagyságával, magasságával, óriási vonalaival uralja fél Erdélyországot. Közelebről tekintve azonban sok helyen vadul megszakgatott zezgúgos sziklafalakat, kiugró sziklákat, sziklacsoportokat látunk, melyeken megtörik a vihar és szél ereje, s szurdokokat, meredek falu szakadékokat, a melyekben még a nyár közepén is fehéren csillog a hó.

A Hargita lábánál nyugvó szikladarabok hangosan hirdetik, hogy a természetben semmi sem örökkévaló. A romboló, a föld felszínét átalakító erők egész sora dolgozik itt is szünet nélkül, szakadatlanul. Fenn a tetőn a víz furja, faragja, koptatja, tördeli, a fagy szétrepeszti a kemény trachit-sziklákat, a lavináknak árja, a zivatarok idejében lerohanó vizek pusztító ereje tolja, viszi, hengergeti, ragadja, sodorja a port, törmelket, szikladarabokat a hegyen lefelé örökös munkával. A Hargita szikla-csúcsai egyre törpülnek, lejtői egyre kopnak, az alatta elterülő völgyek mélyedései pedig telülnek folyton-folyvást, szakadatlanul.

A Hargita keleti fele meredek, a nyugati rész lejtői szelíden ereszkednek le. A hegység főgerince széles földhát, derekán vulkáni jellegű kúp és harangalaku hegyek emelkednek; belseje zordon és lakatlan. Alsóbb részét lombos erdők (tölgy, bükk, nyír), a magasabban fekvő részeket fenyvesek fedik.¹ Legmagasabb tetői az 1500 métert is meghaladják; az Oláhfalva felett emelkedő Galusa-tető p. o. 1798 méter. A tulajdonképeni Hargitát a 975 m. magas Tolvajos-hágó választja el a Hermányi hegységtől. Ezzel egyközű irányban emelkedik a zordon háromszéki hegység (Bodoki hegyek), a melynek legnagyobb csúcsa az 1174 méter magas Búdös.

A persányi hegység az ország legszebb és legkiesőbb hegysegeinek egyike.² Sziklacsoportok, termékeny mezők, óriási tölgy és bükkerdők váltakoznak benne. Az Olt Alsó- és Felső-Rákos között egész szélességben áttöri a hegységet. Az Oltnak ez az áttörése a rákosi szoros. Észak felé a Vargyas vize folytat évezredek küzdelmet a szikla-hegyekkel. Egyik hegy falán hatalmas nyílás tátong: a messzi földön híres *almási-barlang* sziklatorka.

Ezen hegyekben ugyanazokat a szépségeket találjuk, melyeket az Alpeseben megbámulunk: égszínű tengersizemeket, zuhogó vízeséseket, tajtékzó patakokat, vadregényes sziklaszorosokat, sötét barlangokat, buvó patakokat, stb.

¹ Pallas nagy Lexikona. VIII. kötet 683 l.

² Herlich Ferenc: A Székelyföld földtani és őslénytani leírása Budapest, 1878.

A székelyek földjét a Hargita hegyláncz és tagjai két részre osztják: a Hargita és a keleti határláncz közé zárt rész *Csik- és Háromszék-*, a Hargita nyugati oldalán levő *Maros-Torda és Udvarhelyvármegyét* foglalja magában. Csik-, Háromszék-, Maros-torda- és Udvarhelyvármegye: ime a székelyföld, a mi hazánk, 450,000 székelynek a hazája.¹

A székelyföldi havasokból indulnak hosszú útjokra az erdélyi részek leghatalmasabb folyói: a Maros és az Olt, a két Küküllő s a Feketeügy, mely utóbbi egész pályáját székelytájakon futja meg. A *Maros* Csikmegye közepe táján a Feketerecz nevű hegygerinczről ered; néhány patak vizével gazdagodva a havasokkal környezett, gyönyörű gyergyói térségen északi irányban halad tova. Oláh-Topliczánál nyugatra fordul, majd a trachit hegységet áttörve, délnyugatra kanyarodik. Mellékvizei közül a Görgényi havasokból eredő, s a Székelyföldet északfelől határoló Görgény vizét, meg a Maros-Torda keleti oldalán eredő Nyárádot említjük fel, mely a népes és termékeny Nyárádvölgyén folyik keresztül.

A *Nagy- és Kis-Küküllő*-nek forrása Udvarhelymegyében, a Bucsán tetejétől délkeletre eső Küküllőfőben van; a Nagy-Küküllő Délnek, a Kis-Küküllő északnyugatnak tart. A Nagy-Küküllő kezdetben magas, bükk- és fenyővel fedett havasok között, majd keskeny völgyeken törtet keresztül; később irányát megváltoztatva Székely-Udvarhely mellett folydogál tova. A folyamvölgy Bögöz és Décs-falva között tágul ki tekintélyesebb térséggé; itt van a székelyek Rákosmezeje: az *agyagfalvi rét*.² A patakok közül, melyeket a Nagy-Küküllő felvesz, legismertebbek a Gagy és Fejér-Nyikó. A Gagy torkolatánál fekszik Székely-Keresztur. A fejér-Nyikó völgye Udvarhelymegye legnépesebb vidékét képezi. A Kis-Küküllőt útja kezdetben lakatlan havasi vidéken vezet keresztül; Udvarhely megyétől Parajd alatt bucsut véve Maros-Torda, később Küküllő megyébe lép. A két Küküllő Balázsfalván alul egyesül egymással, hogy Mihálczfalva mellett egyesülten a Marosba szakadjanak.

Az Olt Csikmegyében a Maros forrás közelében a Feketerecz északkeleti nyulványából ered; a Maros északnak tart ez dél felé indul hosszú pályájára. Az Olt a zsögödi szoroson át jut Fel-Csikból Al-Csikba; erdős hegyekkel környezett gyönyörű térség ez is, az is. Az utóbbi térségen délnyugatra fordulván, a regényes tusnádi szoroson törtet keresztül, hogy Háromszék megyében folytassa útját tova. Ilyefalván alul a Feketeügygel egyesül s a háromszéki hegység déli ágát megkerülvén északnyugatra, nyugatra fordul,³ majd a rákosi völgy szoroson siet gyors folyással keresztül. A Feketeügy Háromszék megye északkeleti részében a be-

¹ A Székelyföld 1874-ig székekre (Csikszék, Háromszék, Marosszék, Udvarhelyszék, Aranyosszék) volt felosztva. 1874-ben a székeket megyékké kerékítették ki. A székely törvényhatóságok elveszítették régi történeti neveiket: a főbb tisztségeknek is ez volt a sorsuk. A fő- és alkirálybírákból fő- és alispánok, a dullókból szolgabírák lettek.

² Kozma Ferenc: A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Budapest, 1879.

³ Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza. 140. lap. Budapest, 1886.

Goró Lajos rajza.
A HOMORÓD-ALMÁSI BARLANG.

reczki-hegy-ség Nagy Sándoresúcsaalatt ered; mellék-vizeivel alkotja a termékeny és népes *háromszéki rónát*.

Ezenkívül a Feketeügy és az Olt közc: *Szépmező Háromszékme-*

gyének legdúsabb vidéke. A Feketeügy mellék-vizei: a Kászon, Torja, Kovászna és Tatrang. Mindezen vizek közül csak az Olt hűtelen szülőföldjéhez, bár pályájának legnagyobb részét ez is az édes hazai tájakon futja meg. Udvarhelymegyéből a Homoród felé vezető délkeleti út a Rika erdőn keresztül Háromszékbe-, a Tolvajoson átvivő Csíkba vezet.

A görgényi havasokon két út vezet keresztül; az egyik az, a melyik a görgényi völgyön s a Kereszt-hegy hágón át Gyergyóba visz, a másik az, a melyik a Kis-Küküllő völgyén halad felfelé. A keleti határhegylánczból Romániába folyó vizek közül a Besztercze, Békás, Tatos, Uz, Putna, Ojtoz a nagyobbak.

A székelyföldi folyókat vagy a Maros vagy az Olt fogadja magába. A Nyárad, Görgény, Kis- és Nagy-Küküllő a Marosba, a Homoród meg a Vargyas-patak az Oltba ömlik. Ezen folyók forrásvidéke, kies völgyei és völgylapályai képezik nagyjában a székelyek hazáját.

Székelyföldön az éghajlat a magasság és fekvés szerint változik: a hegyes vidékeken hűvös, a görgényi havasokban, a Keleti Kárpátokban zordon s a háromszéki rónán p. o. kellemes, szelid. Minden földterület visszatükrözi a klimát, a mely rajta uralkodik. Termékenységre nézve a háromszéki róna a Székelyföldnek legáldottabb része: a székely Kánaán; piros szemű, súlyos, aczélos buzája vetekeedik a bácskai fekete föld híres és világszerte keresett buzájával. Udvarhely- és Maros-Tordamegyékben az alvidék szintén jó buzát és kitünő gyümölcsöt termel. Udvarhelymegye szilvájának Maros-Tordamegye cseresznyéjének, almájának: a »Maros-széki piros páris«-nak, a székelyföld ezen sárga húsú, ropogós, nedvdús, zamatos őstermékének országos híre van. A Nyárad és Maros mentén, meg a Gagy völgyében még a szőlő is díszlik. Már sokkal zordabb és terméketlenebb Al-Csík, de különösen Fel-Csík. Legzordonabb és legterméketlenebb azonban Gyergyó. A tavasz, mely Maros-Vásárhely környékén márczius végén beköszönt, ide csak májusban ér fel. A rövid tavasz és rövid nyár után már szeptember elején bekopogtat rövid tartózkodásra a hideg ős.

A zordon Gyergyóban kellemes oázis a 882 méter magasán fekvő Borszék, melyet kedvező fekvése, mérsékelt ingadozásokat mutató hűvös hegyi klimája az első rangú klimatikus gyógyító helyek sorába emel. Borszéken július és augusztus hónapokban a középhőmérséklet a 15° C.-t meghaladja. Klimájánál fogva Borszék még belecsik a gabonatermelő övbe; e vidéken a

gabonanemek — ha későn is — (augusztus második felében), de megérnek.

Háromszéken négy héttel előbb aratnak, mint Gyergyóban s két héttel előbb, mint Al-Csíkban.¹

A milyen kevés Csíkme gyében a földművelésre alkalmas földterület, épen olyan sok a dús legelő, mit rengeteg erdőségei magukban rejtnek. A szántók és legelők aránya azután megszabja az arányt a népfoglalkozásában is.

Az „E. K. E.” nemtői.²

Irta: Merza Gyula.

Valósúlt egy tündérrege,
S bérczes Erdély őseréje
Megünneplé diadalát,
Uj ezerév szebb hajnalát.

Uri nők, mint porleányok!
Áldás szálljon ezért rátok,
Felmezeiben, hogy a népet
Magatokhoz ölelétek.

Benéztetek a viskókba,
„Tulipános“ fiókokba,
Csakhogy ősi viseletet
Vetélkedve ölthessetek.

S elénk tárul egy fényes bál:
A *nép-béke*, mint ideál:
Szász és magyar, oláh s székely,
Kezet fogva nép a néppel.

Lányok fején diszes párta,
S minden népfaj együtt járta
A nemzeti magyar tánczot
S a szivekben öröm látszott.

Régi viszály szikla romján,
Enyhítsünk a *béke* szomján,
S a *turista-jelvény* alatt
Egyesítsünk honfiakat.

Bájos nemtők, tündér lények!
Hódolat száll ti felétek,
A *nép* révén, hogy az „E. K. E.”
Szívetekhez férközhete.

S mert ez ünnep *Géniusza*
Művét fénynyel koszorúzta:
Zászlót hajtunk ma előtte,
Melyre e *szép gyopárt* szötte.

¹ Hunfalvy J.: A magyar birodalom földrajza. 740. l.

² A kolozsvári Kárpát-Jelmezbál emlékére.

Sedes Giergiensis.

Irta: Urmánczy Nándor dr.

Második közlemény.

Praktikusabb dolog, a mire ma használják. Összetörik apróra a nagy darabokat, kihordják szekerekkel az utra, kimért, egyenlő távolságban szép sirhalom formákba rakják, ősszel pedig elteritik. Olyan jó ut, márványból készült, márvánnyal fentartott ut nem is hiszem, hogy létezzék valahol.

Ha vasut volna, bezzeg nem prédálnák el e kincset. Ha vasut volna, fellendülne a székely vidék, nem mennének idegenbe fiai.

Szomorú kimutatás az, melyet Csik-Gyergyó és Háromszék határszéli vámhivatalai állítottak össze a szükségből Oláhországba menő székelyekről, 1894-ben 35400 és néhány székely ment munkát keresni Oláhországba, ezek közül vissza nem tért 5300-nál több. Az utolsó négy esztendőben 13693-an hagyták el végkép hazájukat. Ennyi jó hazafit vesztettünk el!

És ebben a számban nincsenek benne azok, a kik utlevél nélkül szöktek át a havasokon, nincsenek benne azok, kik a nagyobb forgalmu predeáli, vöröstoronyi szorosnál vettek örökre búcsut szülőföldjüktől, szép hazájuktól.

Alkonyodott már, mikor az alig órajárásnyira fekvő Szent-Miklóshoz értünk.

Szent-Miklós nem csak Gyergyóban, hanem egész Csikban a legszebb helység. Városi czimét, mióta nincsenek mezővárosok, ez is elvesztette. Nagyközség lett a neve. Pedig Csikszeredánál, mely rendezett tanácsu város, megyei székhely és törvényszékkal bir, mindenesetre szebben épült. Főutcájában egymás mellett csinos kőházak sorakoznak. Köztük több emeletes is van.

Gyergyó-Szent-Miklós noha távol esik a vasuttól, élénk forgalmat mutat. Sokadalmi híresek, melyre messze földről jönnek vevők, eladók. Fejlett kereskedését kiváltképpen az ott lakó örményeknek köszönheti, kiknek igen szépen díszített templomuk is van; de a hol a pap magyarul prédikál, mert hivei csak ugy értik meg.

Vajjon eljön-e az idő, mikor boldog Magyarországon más nemzetiségekről is ezt mondhatják el!?

Szentmiklós élénk kereskedéséről fogalmat adhat csak egy adat is, melyet a maros-vásárhelyi kereskedelmi és iparkamara m. é. jelentéséből veszek ki. 1894-ben a szentmiklósi vásárookra felhajtottak 40.554 drb szarvasmarhát és 7029 lovat. Az évi jelentésből az is kitünik, hogy ennyi állatot a Székelyföldön sehol sem vittek piacra. Pedig a kamarához négy megye tartozik: Udvarhely, Csik, Háromszék és Maros-Torda.

Hanem erről természetesen nem számoltam be Ágnesnek, mikor Szentmiklós nevezetességei után tudakozódott.

Mondtam neki, hogy megnézheti a gyermekjátékgyárt, az apácák zárdáját, polgári iskolát, ipariskolát, a két templomot, vagy ha szereti a rossz sört, a sörgyárt, — ha pedig hosszabb turt óhajt tenni és lelki üdvösségére is gondol, elmehet hajnalban a Kalváriára

is, melynek tetején két kápolna van, és a mely öreg asszony lépésben megtart négy olvasó-mondást. — De nem mutatott nagy hajlandóságot a rossz, hegyes, kövzetlen sétára indulni.

Én sem nógattam nagyon. Ismerősök jöttek a vendéglőbe Jobb volt kedélyes diskurálás között vacsorázni.

Természetes valami, hogy Gyergyóról beszélgetünk. Oda jött Ferenczy, Görög a két plébános is. Tőlük megtudtuk, hogy Gyergyó 50100 lakósa közül 18660 katolikus. Hogy 5300 tanköteles gyermek van, kik közül ezer nem jár iskolába, a mi ugyan nagy szám, de mégis szebb jövővel biztat, ha meggondoljuk, hogy Magyarország lakóinak a fele nem tud írni-olvasni. — Azt is megtudtuk, hogy a legrégebbi rendes anyakönyv Szárhegyen van 1695-től kezdődőleg; — a következő évtől kezdve már Szentmiklóson is megvannak mind az anyakönyvek.

A székely tájszólásra is rátértünk. Dr. Fejér Dávid Szentmiklós univerzális képzettségű orvosa a kedvünkért elhozott egy egész kollekcziót gyergyói székely szavakból, mondásokból, melyet sok éven át szorgalmasan gyűjtögetett.

Szives engedélyével lejegyeztem többet magamnak és legujabban azok közölhetéséhez belejegyezését is megnyertem.

Mennyi eredetiség, mennyi zamatosság, mennyi tősgyökeres magyarság van azokban!

Más vidékek népei idegenektől vesznek kölcsön szavakat, sőt el is felednek sokat a magukéból. Még a szegedi is. A szikulusok — vagy a mint Werbőczinek jobban tetszett: a szkítulok — megőrizték épségben az ősi nyelvet.

Herman Ottó például nem rég kisütötte valami régi halász feljegyzésből, hogy a tanya értelme régen nem az volt, a mi ma. Hogy az alatt mély, csendes vizet értettek, a hol inkább megül a hal. A székely ma is tanyának hívja az ilyen helyeket.

— Ne *nyüvegelődj* annyit, ne *vacsarogj!* szól az anya gyermekére.

Nyüvegelődni fészkelődést jelent, vacsarogni nyafogást, sírdogálást.

A komaasszony pedig ilyenformán kel a gyermek védelmére.

— Ugyan ne *falángassa* ezt az *irtomnyi, váncsi czinkót*, nem lássa, milyen *fonyákos*.

Falángatni — szidni, pirongatni. Irtomnyi — párányi. Váncsi — vézna. Czinkó — leánygyermek. Fonyákos — beteges.

Bizony kevesen értenék meg, ha ilyenformán folytatnám:

Ágnes *ehezetkor összezándorodott* Bandival valami *zuvat ennyett*, nagyban *cseketeltek*. Más szóval ez anyit jelent, hogy Ágnes estefelé összekocczant Bandival valami mende-monda pletyka miatt s nagyban *czivakodtak*.

Persze ez nem történt meg. Csak «példának okáért» hoztam fel.

Kiváltképpen érdekes a *zuvat* szó. Miként Fejér állítja, az erdővidéki székely is használja a *zuvatot*, de más értelemben. *Zuvat* alatt mindenféle piszkot ért egy

rákason. Ha hirtelen megárad egy patak, s minden szemetet felszedve rohan, akkor erre a szemétre is azt mondja az erdővidéki, hogy zuvat. Hasonlitsuk már most össze a zuvat két vidéken használt különböző értelmét és a pletykának igen kitűnő jellemzésére fogunk rájönni.

A sok közül még felsorolok egy pár szót:

Alítani — alábbhagyni. *Félszántu* — ferde. *Lüfles* — dülös. *Renyődni* — csengni, óhajtani valamit. *Vadolni* — szeretni, kívánni. *Divatlankodni* — helytelenkedni, rendetlenkedni. A rendetlenkedésre még egy más szava is van a gyergyói székelynek: *alattfenezni*. *Füvérté* — azonnal. *Ipor* — serény. *Üver* — meredek, kiszáradt patakmeder. *Büt* — valaminek a vékonyabbik fele. *Bütülni* — valaminek a hegyét levágni. *Írárn* — árnyék. *Déczeg* — tanulatlan ujoncz. Például: *déczeg ló*. *Csatóka* — lim-lom. *Izni* — tiszszenteni. *Eme* — kocza. *Kamzsa* — kan. *Megnyivulni* — megszibbadni. *Elsasul* — eltompul pl. a fájdalom

A mátkás leányt *hevezü*-nek hívja a gyergyói, mert hevül a völegénye után és hevíti a völegényét.

A menyasszonynak is van külön neve. A menyasszonyt *hazai*-nak titulálják.

A mikor pedig a székely valakit kényeztet, kedveskedve ilyenképpen szólítja meg: *lakom*, röviden kijött a-val, o-val. Ez azt jelenti, hogy édesem, kedvesem. Mindenki szereti a maga házát, lakását. Lehet, hogy innen származott ez a kifejezés. Az is lehet, hogy a kit így szólít meg, az a szive lakója.

Ha már a kényeztetésnél, becézésnél vagyunk hát — Isten neki — elárulom azt is, hogy milyen szót használ a gyergyói a beczés, kényeztetés helyett.

Azt mindenki tudja, hogy a tyuk is hálásabb, ha jobban tartják, nagyobb hasznot hajt friss tojások képében gazdasszonyának, — ha jobban gondoskodik róla, jó melegen tartja, szóval ha kényezteti. A ki tehát Gyergyóban valakit kényeztet, az *tojtat*, tojtatni kényeztetést jelentvén. Különbön származhatott a taszítani szóból is. Valakinek taszítani szekerét. Valakit protegálni mindenesetre az illetőre kedves dolog.

A mikor jókedve van a férjnek, akkor a feleségét nem asszonynak, anyjuknak czimezi, hanem a lábbeli kap-tájára *nyakabelinck* szólítja. Az ügyes nyakabeli már a megszólításból tudja, hogy mit mutat a férje-ura barometruma.

Az asszony titulus borut jelent: Asszony holnap adót kell fizetni.

Az anyjuk már inkább derült időre vall: Anyjuk főzzél vasárnapra tyuklevest.

A pompás, jó időt a nyakabeli fejezi ki: no nyakabeli, jó vásárt csinálék.

Ejfélnél jóval elmúlt, mikor pihenésre tértünk. A szomszéd szobából még sokáig áthallatszott Bandi és Agnes hangja. Egyszer hangosan nevettek is. Lehet Bandinál is a barometrum szép időt mutatott és kedveskedve — szinte gyergyói módra mondtam ki ezt a szót — így suttogott az Ágnes fülébe: lakom, lakom nyakabelim! Édes, kedves feleségem!

Már magasan járhatott a nap, mikor átkiáltottam Bandiéknek, hogy: auf!

Hanem azért mégis beletelt hatvan percz, mire elindulhattunk.

Az uti-programm erre a napra, július 21-ére ez volt: Körut Szent-Miklóstól, a jobb fültőtől a koponya hátsó felén, a bal fültőig Alfaluig.

Négy csinos falun mentünk keresztül.

Egyik sem olyan, melynek nevét a történelem megörökítette volna. Véres háboru, valami gyászos fegyverletétel, nevezetes békekötés, koronásfők leölése, összeesküvés, politikai bitófa és a multnak más szomorú vagy magasztos emléke nem fűződik nevükhöz. Lakói éltek, dolgoztak, imádkoztak, ellenségeskedtek vagy barátokztak, hittek, csalódtak, elmentek csatába, ha kellett, azután öregedtek, lassankint helyet adtak az utódoknak, de mindvégig magyarok maradtak.

Gyergyó-Tekerőpatak az első falu, a honnan láthatni a Gréczes hegy aljában fekvő Vasláb községet is. Sokan foglalkoznak a lakosok közül agyagedények készítésével. Ők szállítják Gyergyó összes piacaira a zöld és kék, semmiféle virághoz nem hasonlító, virágokkal ékesített cserép fazekakat, csuprokat, tányérokat.

Utána Kilyénfalva következik. Ebben a faluban csak öt ember nem született székelynek, négy oláh és egy zsidó. De ezek is jó hazafiak.

A harmadik községben, Ujfaluban savanyu víz bugyog fel a mélyen fekvő Hadesból. Csak a falusiak fogyasztják gyöngyös vizét. Egészségesek is. Mostan templomuk 1636-ban épült.

Ujfaluban van a marosi tutajozás világvége. Azon felül még nem látott soha kész tutajt a Maros. De itt már úgy megerősödik, úgy meghizik tavasszal, hogy gyermekjátéknak nézi az ezer köblábos tutajt is.

Furcsa egy mesterség a tutajozás. A turista átkozhatja, mert évente sok százezer fát pusztít el. A hatalmas, százados fenyők, melyeknek a koronáját csak úgy láthatjuk, ha nagyon hátravetjük a fejünket, egymásután kidőlnek az arasznyi fejsze csapásától. De hát ez után él Gyergyó csaknem valamennyi lakója.

Tavasszal kimennek az erdőbe. Akkor van a fenyők itéletnapja. A kis ember odaáll a már ledöntött halott fenyő mellé. Folytatja könyörtelen munkáját Éles fejszéjével megfosztja minden diszétől. És a mikor már a fenyő teteme egészen meztelen, akkor ott hagyja kiterítve. Elmegy haza kaszálni, gyenge virágot, réti nefelejcsset, piros mezei szegfűt gyilkolni.

E közben megfeledkezik egészen a csupasz fenyőkről. Csak ősszel jut ismét eszébe, mikor már az új búza a padlásra került. Mikor szabadon tarlózhatik a lábas jószág. Mikor a harmat a réteken is későn — urak hajnalán — szárad meg. Mikor beállnak a szomorú, hosszú esős napok.

Akkor újból kimegy az erdőbe megbolygatni a halott nyugalomát, küzdeni a nehéz, tehetetlen tömeggel.

Nyolczan, tizen állnak egy-egy fatörzsnek, rudakal emelgetik, a míg a sikos, meredek oldalon meg nem indul s dübörögve le nem zuhan a völgybe.

Azután újból csendes lesz az erdő. Legfennebb vadászok zaja vegyül a patakok lármája közé.

Itt megrémült őzike rohan a csaholó kopó elől, ott császármadár esik le az elhangzott lövés után. Szegényke felült a füttyszónak. Nem a párja hívta, hanem a vadász csaló sipja.

Néha hajtók lármáját viszhangozzák a hegyoldalak. A málnával, bükkal kihizott medve figyel. Morogva indul arra, ahol csend van, ahol csak a felállított vadászok szíve zakatol, de a mely nem hallszik el hozzá.

Majd megjön a tél. Őles hó borítja az erdőt. — Megkezdődik a városokban a főszezon, estélyek, bálók, hangversenyek, színház, korcsolya és mindenekfölött rengeteg tea-fogyasztás.

Az erdőknek is megjön a hóval a főszezonja. Hosszu sorban százával megy az ökör-szán. Sötét hajnalban indulnak az erdőbe, fel a völgyekbe. Kiszedik a hó alól a fenyőt, vastag lánczczal felkötik az egyik végét a szánra és úgy vontatják ki a Maros partjára. Délután lesz mire a befagyott Maros mellett hazafelé fordítják a kifáradt ökörpárt.

És ez így tart szakadatlanul addig, a míg a tavasz első meleg sugarai meg nem mozgatják a Maros jegét.

Akkor azután sürgős a munka. Szaporán összeróják a tutajt. Hat, nyolcz, tiz vagy több fából, a szerint a milyen a fa. Jármat készítenek első, hátsó végére, beleillesztik a kormányrudat, megméri a köb-tartalmát, becsúsztatják jégmenés után a folyóba és azután ég veled Székelyföld.

Minden tutajon két ember megy, az első és második kormányos.

Mennyi ügyesség, mennyi erő kell ahhoz, hogy a kanyargó, sziklás, sebes folyón baj nélkül mehessen a tutaj. Mennyivel különb ennek a kormányzása egy dunai evezős klub parádéjához képest. És a székelyt még sem jutalmazták szép leányok tapsai, tüzes tekintete, ha szerencsésen kiköt a parton.

Messze Gyergyótól, ott a hol a Marosnál Arad, Hunyad és Krassó-Szörény találkozik, van egy kis falu, Zámna hívják. Ez az erdélyi tutajok piacza. Ha ott meg nem veszik, viszik tovább szerencsét próbálni Szegedig vagy azontul.

Hanem mi Ujfaluból tulajdonképen nem Zámna, hanem csak a szomszéd Csomafalvára hajtottunk.

Csomafalvát nem a 18-ik század elején épült szép temploma fogja egykor híressé tenni, hanem földjének az a jó tulajdonsága, hogy ahol tetszik, ott ajándékoz meg borvizzel. Azt mondják, hogy minden gémeskút borvizzel van tele. Hogy nem tudnak olyan kútat ásni, a melyikbe bele ne szakadna a borviz.

Boszankodnak is az atyfiak, hogy a Marosra kell vizért menni, mert a szarvasmárhának, lónak rossz guszta van, nem szereti a csavanyvizet. Pedig Ágnes a tanum, hogy igen jó víz a csomafalvi borviz. És hozzá szerepel már a világforgalomban is, még pedig egészen új, speciális mód szerint.

A csomafalvi borviznek ugyanis prenumeránsai vannak, akár csak egy ujságnak. A prenumeránsok gyergyó-szentmiklósi benszülöttek. Havonként egy forint az előfizetési ár. Ezért a borviz kádóhivatala minden előfizetőjének naponta házhoz szállítva egy korsó frissen töltött vizet küld.

Természetesen a karácsonyi, husvéti, pünkösdi szám gazdagabb tartalommal jelen meg. Akkor két-két korsóval kedveskedik előfizetőinek az élelmes kiadó.

Csomafalvától Alfaluig valamirevaló kengyelfutó meg sem indul, olyan közel épültek egymáshoz.

Alfalunak természetesen csak egy nevezetessége van. A többi mind, a gazdasági szakiskolája is, egyéb iskolái is, öreg temploma is, ezernél több háza is, 20 ezer holdas határa is mind bliktri.

Megnézésre egyedül csak Katalin érdemes.

Mosolygó sötétkék szeme többet ér minden Gyilkostónál. — Szép keze, puha nyaka fehérségéhez képest semmiség a szárhegyi márvány. Jó szívében pedig több kincs van, mint egész Gyergyóban föld alatt és föld felett együttvéve.

Előre értesítettem érkezésünkről, így hát pompás ebéddel várt.

Látszott Ágnesen is, Bandin is a kellemes meglepetés. Valami kiszáradt, kimázolt, kitanult, kipaicsulított asszonyságnak képzelhették bizonyosan Katalint.

Még az első perczek sem voltak olyan ridegek, mint szokott rendesen lenni, mikor idegen helyen új ismeretséget kötünk.

A szeretetreméltó Katalin jól tudott vendégeivel bánni; varázsa előtt elnémul még az irigység is.

Olyan pompásan elmulattunk, vagy amint a szárhegyi gvardián megszépítette ezt a szót, a menybéli boldogságot ecsetelő egyik prédikációjában: elmulattunk, hogy annál jobb sem kellett.

Gyergyó-Remetét, a koponya bal szemét e miatt meg sem nézhettük, hanem chezetkor visszamentünk Szent-Miklóstra.

Különb tanácsosabb is volt elkerülni Remetét. Megeshetett volna könnyen, hogy éppen akkor történik ott valami összekocczanás féle, és mint szemtanukat tárgyalásra cízál annak idején a tekintetes járásbiróság, mint büntető bíróság.

Mert Remetén laknak Gyergyó legszangvinikusabb emberei. Nem volt ott még olyan szent vasárnap, sokadalom, lakodalom, bucsu vagy más ünnepnap, a mikor legalább egy embert, legalább félig agyon nem vertek volna. Ez már közönséges dolog ott, fel sem veszik, mint a szabadelvű pártiak az »igent«.

Nem is legény az, a kinek nem volt beütve a feje, vagy a kinek a karjában, lábában nem járt fanyelű bicska.

Azután speciális szójárásuk is van. A mikor valakinek nem jut valami az eszébe és ha magyar, azt mondja, hogy »izé«, ha pedig francia, azt mondja hogy »chosc«, és ha német, azt mondja, hogy »Ding«, akkor a remetei azt mondja hogy: varasbéka.

Sőt más esetben is használja, még pedig gyakran. Akkor is, ha jó kedve van, akkor is ha haragszik.

— Jé varasbéka, be jól nézel ki, udvarol a legény a leánynak.

Hallgass te varasbéka — csittitja az anya gyermekét.

Ráadásul ismernek ők még olyan állatfajt is, a milyent még soha le nem irtak természet-buvárok. Egy új gyikfajt.

A szomszéd asszony így kiált át a kerítésen szomszéd asszonyának, ha valamiért szóvitáznak: Egyen meg a varasgyék nevednapján.

Jellemző a remetei székelyekre még a következő.

Ezelőtt talán négy-öt évvel leégett az egész falu alig maradt meg tiz ház a falu egyik végén. A kik,

nem égtek le, éjjel nappal sokáig örködtek házuk körül. Az égettek fel akarták őket is gyújtani. Égjenek le már azok is, ha az isten ekkora csapással látogatta meg a többit.

Sötét este lett, mire visszaérkeztünk Gyergyó fővárosába. Bandival az egész uton nem váltottunk két szót, hanem annál többet beszélhetett a két asszony az első kocsi-ban. Ugy látszik megszerették egymást. Valami magyar rokonságot is kísütöttek. Az Ágnes nagyanyjának az unokatestvérét egy somogyi Kozma vette volt el, a Katalin édes apjának a mostoha ücs-cse pedig szintén somogyi Kozma volt.

Éjjelre Bandinak kitették a szűrét. Így hát ket-tőnk szeméről üzte el a szomszéd szobából átjövő el-mosódott diskursus sokáig az álmod.

* * *

Nagy idő egy esztendő. Sok minden történik az alatt, a míg a föld öregesen megjárja magát egyszer a nap körül. Mennyi változás. A ki tavaly földi javak-ban daskált, az ma krajczárokért körmölhet valame-lyik iroda sötét zugában, ha föbe nem lőtte magát. A ki tavaly hódolat vett körül hatalmáért, ma elfele-dett ember lehet. A ki tavaly valamit elérhetlen vágy-nak képzelt, azóta el is érhet, meg is unhatta.

Mindezt Kercsó Pista juttatja az eszembe. Ő vitt volt annak idején Katalint s engem a Gyilkostóhoz. Most pedig már nem vállalkozott erre. Felvitte az is-ten a dolgát. Most már féderes kocszi bakjáról nógatja lovait. Féderes kocsival pedig nem lehet a Gyilkos tóhoz menni.

Két más szekereset fogadott hát. Azokkal indultunk utnak. Az egyik még gyermek volt. Csak akkora, mint egy sarokba állított napernyő. Miután Bandi hallgatott, én vele mulattam. Találós kérdéseket adtam fel, me-lyeket nem tudom mikor, hol tanultam, talán pesz-trámtól in illo tempore. Hogy mi az, a mit ha lete-szünk hallgat, ha felveszünk sir, vagy mi az, a mit er-dőn vágnak, falun szól, törpe zsidó menybe néz, elül megyen fényeske, hátul megyen fehérke stb.

A másik szekeres katonaviselt gazdacmber, ki-nek a Békény patak mellett tágas faháza, cseréppel földött kő gabonása van. Büszkén is mutogatta, mikor előtte elhajtott.

Szentmiklóstól keletre a Békény patak mellett hosszú völgynyíláson kell végig menni, azután egy me-redek hegyre fel, arról le, egy másik hosszú völgyön végig és ott van a Gyilkos tó. Hanem ez a két völgy és egy hegy teljes négy órai döcögést jelent. A mi nem utolsó valami.

Az első völgyben ott, a hol a Várpaták bele szakad a Békénybe, a dombtetőn régi vár falmaradvá-nyai küzdenek az enyészettel. A hagyomány szerint azt is a labancz Akton vezér pusztította el.

A két völgy közti meredek hegynek Pongrácz a neve. Annak a tetejéről azután van mit nézni. Meg-ijed az ember a sok hegytől.

Lelkünket megragadja a tenger a maga végtelen-ségével, de én azért még szebbnek tartom magas szik-lafalról végignézni a hegyek tengerét. Gyönyörködni a szeszélyes alakulatokban, a változatos színekben.

Egyiket sűrű sötét fenyves borítja, a másik pupos há-tán zöld gyepp-ornatus van, a harmadik magasan kiemel-kedő fejét ezüst korona disziti, a negyedik sziklaba-rázdás homlokát rózsaszínre festé a teremtő.

Azt sem tudja az ember, hogy melyiket nézze. A Tatárhágót, Pricskét, Lóhavast, Megyest, Fekete-Hagymást, Gyilkos havast, Nagy Czohárdot vagy me-lyiket. Vagy a Likast, melynek kráterébe, ha bedobsz egy ludat — úgy mondják, hogy Csikban jön a napfényre újból épkézláb.

Visszatekintve a gyergyói síkot látjuk a Délhegy-gyel, Kereszthegygyel, az elmosódott görgényi hava-sokkal.

Katalin elemében volt. Ő tartotta szóval Ágnest, magyarázta a hegyek neveit. Még azt sem feledte el, hogy a Kercsó Pista lovait hogy hívták. Hogy Kercsó Pista a Pongrácz tetején megránczigálta a lovak fülét s azután eszeveszetten hajtott le a nyaktörős, meredek oldalon.

A második völgyben is sok sziklára, szabálytalan növésű fára, patakok nevére emlékezett; a faútak előtt pedig előre figyelmeztette Ágnest, hogy jó lesz leszállani.

Ezek a faútak valamivel különbek az Andrassy-ut faburkolatánál. Sokáig megemlegeti az, aki lustaságból a szekéren marad.

Az élelmes atyafiak ugyanis ott, a hol a völgy süppedékes, hogy ne akadjon el a szekér, kirakták végig gerendákkal. Egymás mellé helyezték a faragat-lan gömbölyű fatörzseket és kész lett az út.

Aki a szekéren marad, annak vagy kirázódik a lelke, vagy ha az nagyon hozzá van száradva, akkor legalább a nyelvét harapja össze, ha ki nem peczkeli a száját.

Bandi is jónak látta a három első döcczenés után a lócs mellé kerülni.

Egy-egy ilyen faút eltart 3-400 lépést is.

Hanem sok szónak is egy a vége.

Szerencsésen megérkeztünk a Gyilkostóhoz.

A Gyilkostónál szomorúság fogadott. Katalinnak a szomorú hirre könnyel teltek meg szemei.

Az öreg tóparti halászt eltemették a tavasszal, a ki pisztránggal kedveskedett volt nekünk, melyet előt-tünk nyársra huzva megsütött a parázs mellett, miköz-ben mesélt csodálatos dolgokat szellemekről, rosz em-berekről, ártatlan lelkekről, a jó Isten haragjáról, jó-ságáról.

Utóda már azt sem tudta, hogy ki volt Nuczu Demeter Fogalma sem volt arról, hogy ott, a hol most a tó elterül, hajdanában, nem is olyan régen, nem volt tó, hanem szép völgy volt az egész, tele fenyővel, melyek között kis patak csergedezett.

Talán eszébe sem jutott soha arról gondolkozni, hogy miért is van a tó azzal a sok elpusztult, derékon ketté tört, korhadó fenyőtörzsszel tele.

Este — mert ott maradtunk egész nap — mikor fenyősátorunk előtt magasan lángolt a tűz, elmeséltem neki Nuczu Demeter történetét, a regét, melyet az öreg halásztól hallottunk. Hadd tudja meg ő is és mesélje el azoknak, kik oda tévednek.

— Hát bizony azt kied is tudja Gáborbá', hogy nem minden nézett ki olyan formán ez világon, mint a

milyennek mostan kinéz. A maga feje se volt mindig szürkés ugy-e bár? És hogy messze ne menjek, az a hely is, a hol most kied ül szenet gyümöszölve a pipájába, meg a hol mi ülünk, nem volt ám mindig a hegy lába, hanem a hegy oldala vala. A tó is úgy nőtt azután ide. Azt mondá elébb, hogy Szent-Mihálykor betölté a negyvenet. No, hát mielőtt kied megszületett volna és még husz esztendővel azelőtt esett meg itt a nagy «égszakadás, földindulás». Akkor bomlott meg a völgy végénél a nagy Czohárd. De nem a maga jószántából, hanem az Isten igazságos büntetése következtében. A Czohárd derekán kőbarlang volt, abban zsványkodott Nuczu Demeter.

Azt is megmondom, hogy mi fán termett Demeter. Becsületes embernek indult ő keme. Fiatal szép feleséget is vitt a házhoz.

Hanem akkor is olyan rosszak voltak a legények, mint mostanság. Ki így, ki úgy leselkedett, kerülgette a szép menyecskét. Erősen hosszú volt a szép asszony haja, hát felült az egyik legény szép szavának s kárhozatos életre adta magát.

Nuczu Demeter még álmában sem gondolt arra, hogy kutya van a kertben. A piátrai hetivásárokról mindig hozott valami ajándékot czéda feleségének. Hol piros csizmát, hol fényes gyöngyöt, hol aranyas filbevalót.

Hanem egyszer mégis rájött a valóságra. Hirtelen haragu lévén, kapta a fejszét s agyonvágta az asszonyát is, a szeretőjét is. Előbb az egyiket, utána a másikat.

Azután a törvény elől, meg a bújja is hajtotta, világgá ment. Atjött Móduvából ide. A Czohárd barlangjába kvártélyozá be magát. Zsványkodott, lopott, a mit tudott, kecskét, juhót, meg szép leányt is.

Olyan erős volt, mint a jó erdőlő láncz, olyan bátor, mint a régi magyar honvéd. Eljárt a gyergyói vásárokra, még Ditróba is bemerészkedett. Onnan rabolta volt el éjnek idején a szegény Ferencz Anikót. Barlangjába hurcolta az ártatlan teremtet.

De meg vagyon irva, hogy mindenki megkapja a maga jutalmát, vagy büntetését vagy ezen a földön, vagy a másvilágon. Nuczu Demetert itt érte el az ég haragja.

A mikor térdenállva rimánkodott kegyelemért rablója előtt a megkínzott, küzdő Anikó, a zsvány Istent káromolva markolt belé a szegény lány hajába s végigteríté a földön.

Hanem abban a szempillantásban megnyiltak a barlang falai, fényes ruhában angyal jelent meg, fel emelte Anikót és magával vitte oda, a honnan jött. — Mikor Nuczu Demeternek elakadt lélekezete, újból megindult s helyre állt úgy, a hogy az esze, irgalmatlan szitkokban tört ki.

«Add vissza ördög, vagy angyal, aki elvitted a lányt, add vissza, mert azt két kezemmel szereztem, az az enyém!»

A mikor pedig látta, hogy hiába kiabál, dühében óriás vasrúdat ragadott meg, izmai kidagadtak karjain, bika nyakán előmlött a veresség és akkorát ütött a barlang falára, hogy megrengett belé az öreg Czohárd, megindultak a szikladarabok s maguk alá temették Nuczu Demetert.

Akkor történt, hogy a sok lehullott kő föld magasan föltöltötte a völgy száját, a patak előtt el lett zárva az ut, és így gyült ide időfolytával ez a tenger viz. Víz alá került a völgy, a jó tutajnak való erdő, a hegy oldalából pedig hegy lába lett.

Az a sok szomorú, össze-vissza dőlt, össze-vissza tört lombtalan fa lassan lassan a többi után pusztul s akkor tiszta lesz egészen a Gyilkos s akkor a kied fia, vagy unokája is könnyebben vetheti ki a hálót a pisztrang után, ha lesz még akkor pisztrang a tóban, s ha lesz kiednek unokája.

* * *

Kirándulásunk negyedik napján megijedtünk volt Reggel felé hirtelen eső jött. Felhők sürgölődtek a Czohárd rózsaszín szikláin, sűrű esőcseppek zavarták meg a tó nyugalmát. De a mily hirtelen jött, ép oly hirtelen el is ment az eső.

Utána indultunk mi is. Elbucsuztunk a sziklaktól, az élő, pompázó zöld fenyőktől, és a tóban senyedő halott testvéreiktől. Csak a reggelre megmosdatott Czohárd nézett még sokáig a kicsiny, de jókedvű társaság után.

Első stációnk a kisbékási szorosnál volt.

A kisbékási szoros maga megérdemel négy napi fáradságot. Persze én mind kérhetném, hogy képzeljenek el három kilométer hosszúságban két meredek sziklafalat, mely néhol olyan keskeny, hogy kinyújtott karral elérjük mindkét oldalát, azután képzeljenek a két fal lábánál lármás patakot, melyet ezer szikla boglya szeszélyes tánczra kényszerít, megforgat, buktat, megcsendesít, azután kérhetem arra is, hogy képzeljenek magasan a patak fölött függő vízi kanálist, e mellett két szál deszkából készült járdát és szédüljenek, ha akár lenéznek, akár fent a sziklafalak szélein keresik a kék eget, de tudom, hogy mindezek daczára nem érünk célzt.

Azért tehát arra kérem, hogy ne rakják össze a sziklafalat, a patakot, meg az usztató csatornát, mert olyan kép, a mely a valóságnak megfelelne, ugy sem jönne ki. És csak baj volna mindenképpen. — Ha nagyobb szerűnek képzelnék, mint a milyen, akkor csalódás érné, ha meglátnák, ha pedig kicsiségnek tartanák, akkor nem méltatnák a megnézésre.

Inkább csak azt említem fel, hogy ezelőtt négy évvel még nem ismerte élő ember a szoros belsejét. Nem járt azon soha senki végig, mert nem lehetett. — Csak a kezdetét, meg a végét ismerték, a hol a falak közé bemegey a patak és a hol kijön azok közül. De hogy mi van a kettő között, az sötét titok volt.

Hanem az ember nem nyugodott. Sok ezer hold őserdő a Pongrácztól a Gyilkosig és Nagy-Hagymásig hevert haszontalanul. Nem lehetett értékesíteni, mert nem volt sehol a szállításra alkalmas ut.

A rengeteget mindenütt meredek hegyek zárták el a világtól.

Ekkor fogamzott meg az eszme! — Hátha a kisbékási szorost meg lehetne nyitni?

És a hihetetlennek tetsző kinevetett tervet sok küzdélemmel ugyan, de mégis keresztül vitték. Ma már vígan sietnek deszkák, tönkök a 30 kilométer

hosszu Oláhországba is benyúló, mindenütt oszlopokon nyugvó vízcsatornában.

Hancm ez a gyönyörűséges hely sem marad sokáig feltárva, 10—15 esztendő múlva, a mikorra elfogy a haszonfa, felhagyják a csatorna használatát. Elkorhad a gerenda, összeomlik a nehézkes mű, elhordja a felhószakadáskor megszilajodott patak még a maradványát is. Emléke is elmosódik. Az utódok még sejtetni sem fogják, minő ósdi eszközökkel küzdöttek és győzték le a természet nehézségeit elporhadt elődeik.

Ott a hol az egyik sziklafal tetejéről névtelen patak zuhan alá a mélységbe, leültünk. Szép emlék támadt fel lelkemben. Katalinra néztem. Ő kiolvasta szememből a gondolatot. Az a vizesés volt tanuja az első csóknak.

Alig birtam elfojtani egy hangos sóhajtást: miért nem ismételtetjük meg.

A kisbékási sziklafalaktól Szurdukba mentünk.

Szurduk egészen új kolónia. Egy rakás vízfűrész zakatol a hosszú völgyben. Terjedelmes műhelyekben negyven importált bajor család — férfi és nő egyaránt — szorgalmasan készíti a szita-kérget, hangszerfát, fagyapottat. Az öregek fapapucsban járnak. Szájukból nem csik ki egész nap a festett porcellán-pipa. Gyermekük Szentmiklós tanult magyarul. Jövőjük előre látható. Bele olvadnak a székelységbe, miként a borszéki üveghuta munkásai. Már több bajor legény választott magának székelyleány feleséget.

* * *

Az ötödik nap nehéz volt. Azt a tourt sem ajánlanám másodszer asszonyoknak. Szegény Katalin, Ágnes ugyanesak kifáradtak.

Tizenhárom órát egy nap urason nyeregbe ülni mászkálni folytonosan hegyre fel, hegyről le, mégis csak sok a jóból. Én sem hittem, hogy olyan hosszú és fárasztó lesz az út. Oláh vezetőink felültettek. Nekik az erdőben semmi sincs messze.

Hatalmas körutat tettünk déli irányban egészen a csiki hegyekig. A Fekete-Hagymás, Nagy-Hagymás oldalait megkerülve, a leégett Fehérmezőn keresztül a Kurmetura havas tetejéig.

A Kurmetura csúcsán négykézláb másztunk Bandival a sziklák széléig, hogy lenézzünk a tulsó oldalra.

Lefelé csak lepillant az ember, — annyi idő alatt is elcsúszdül s hideg fut végig a hátán. Hanem előre az Olt völgyére, a Hargitára, a baróti havasokra, vagy a csiki hegycsoportra nézni már inkább kifizeti magát.

Lábánál elég szabályos kerek kőlap van. Ez a tolvajok asztala. Az asztal körül hosszukás lapok hevernek. Azokon ültek a banditák s osztzkodtak a zsákmányon.

A tolvajok asztala körül mindenütt friss és begyepesedett gödrök láthatók.

Hiszékeny parasztok keresték s keresik ma is a tolvajok elásott kincsét.

Innen visszafelé fordítottuk az apró hegyi lovakat. Belejtettünk Háromkút csángó faluba. Ez is olyan, mint a többi havasi helység, nincs két ház sehol egymás mellé építve. Egyik szomszéd a másiktól egy-egy régi puskalövésnyire lakik.

Olyan különösen jött az oláh kosztümbe bujt alakok szájából zamatos székelylebeszédet hallani.

Megkérdeztük, hogy miért nem öltözködnek úgy mint a székelylebeszéd.

— Ezt szoktuk meg uram — volt az egyszerű, de eleget mondó válasz.

Háromkúttól a jó ég tudja hányadik hegyen kapaszkodtunk keresztül a Damuk-patak völgyébe. Ez a patak a kisbékási szoroson áttörtető Békás patakba foly. Ahol találkoznak, attól nincs messze a szoros alsó vége. Ott ütöttük fel éjjeli szállásunkat is.

Ágneséknek nem kellett altató dal. Alig várták szegények, hogy a szarvasbőr vánkost fejük alatt érezzék.

A hatodik nap jórészt döcögésből állott.

Először a Békás-patak mellett döcögöttünk a békási határszéli vámgig, azután a zsedámpataki völgybe fordultunk.

Itt már a civilizáció hírnöke kísért mindenütt sürgöny-oszlopok képében

Azután jött, — noha Bandi elátkozott a földszínről minden hegyet — egy újabb menykő nagy alkotmány: a Balázs-hegy.

Valahogyan átvergődöttünk rajta a Putna völgybe.

A Putna völgynek csak a vége nevezetes. Ott a hol a Putna-patak a Holló vizébe foly, épült a Határszéli Tölgyes.

Tölgyesnek van talán egész Gyergyóban a legszébb fekvése. Szép hegyek veszik körül: a Komárnik, Vereskő, Benes. Hanem legszebb ezek között a Moldvából átnéző Csalhó. Ehez fogható egy sincs az erdélyi hegyek között. Eltörpül mellette szépségre, nagyságra valamennyi, a Bucsestől kezdve a Kelemen havasig és azon túl. Festőibb még a Tátránál is.

A ki egyszer látta, a ki egyszer megmászta fehér szikláit, az bolondja lesz ennek a hegynek.

Irigység üt tanyát az ember szívébe, a miért nem a miénk ez a hegy.

Elmentünk a két ország határához. Itt is hid a határ. A hidon túl oláh vámosok, határőrök, azon innen finánczok tanyáznak.

Hanem ez a hid nem úgy néz ki, mint a milyen a régi volt. A réginek fele piros, fehér, zöldre, a másik fele piros, sárga, kékre volt festve. Az ujat praktikusabban csinálták, elhagyták a színezést. Minek az! Kevesebbe kerül a nélkül! Így legalább az oláh vámos nyugodtabban állithatja, hogy Magyarország tulajdonképpen nincs is, hanem csak nagy Ausztria van, mert hiányzik a magyar szín, mely hamar megczáfolhatná. Ha csak a finánczot nem tartjuk eleven czáfolatnak. Hanem a finánczra már a székelylebeszéd is szívesen rajta hagyja az osztrák nevet.

Tölgyest elhagyva még csak Holló községen kell keresztül menni, melynek szétszórt házaiban nagyrészt oláhok laknak. Azután a jövő század világfürdőjét érjük el: Borszéket.

Van egy öreg ember Borszéken. Ez a bácsi haragra lobbant, amikor meglátott egy könyvet, mely Borszékről szólott. Mirevaló az a sok haszontalan irka-firka! Borszéket anélkül is ismeri mindenki, ha más-képpen nem, hát hírből. Annak nincsszüksége ismertetésre.

gazdaság számára. Meghódítani szeretettel, észszel, munkával.

Ez nem politika, ez életöszön, ez a testvérnépek üdve, ez az összes nemzet létérdeke, tehát kötelessége!

A természet temérdek kincset adott Erdélynek! Ott rejlik nemcsak földünk, hanem népeink kebelében. De nincs kiaknázva; Erdély ismeretlen és szegény és viszálykodó. Erdély megtermi az aranyat, a földi gazdagság jelképét a vasat, a szabadság fegyvere és a béke eszköze számára, a legszebb rózsákat és hogy legyen kinek kebelére tűzzük: a legbájosabb hölgyeket.

Csak azt birjuk igazán, a mit ismerünk, minek birásáról számot adhatunk magunknak, a mit használni és élvezni tudunk. De ismeri a magyar nemzet Erdélyt? És ismerjük-e mi magunk?

Ismerjük meg Erdélyt! Ne legyen

SCHOPF VILMA.

Tündér Ilonához az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület.

Jöjjenek ide, a kik gyönyörködni akarnak a természet szépségében és bájában, a kik üdülni akarnak és kigyógyulni a testi kórságból, blazirtságból, világfájdalomból! Szálljanak le a bájos völgyek mélyébe, hol a gerle bűg, a szerelem rózsája nyit s a hol közelebb érzik a hazai föld szívének lükte-tését. És szálljanak fel a havasok bérceire, a hol közelebb sejtik az Isten létét, hol a sas szárnyal és a gyopár terem, mely tiszta és hervadhatatlan, mint a hazaszeretet.

De ki a hazát szereti, az szereti a nemzetet is és annak minden alkotó részét. Hisz e darab földet az teszi nekünk hazává, hogy a mi nemzetünk lakja. Az ember a természet legszebb virága; valamely vidék legjellemzőbb

GÁL IRÉN.

e hazarészben több rejtett vidék, járatlan rengeteg, ismeretlen regió! Tegyük termő földdé az egész ország-részt, ezt szántsa fel az EKE, az egész nemzet legyen magvető-éltetvén a honszerelm a testvéri szeretet, a műveltség, a jólét magvait.

Egy oláh néprege szerint Tündér Ilona allegoria, mely Erdélyt jelenti. Legyen szerelmes Argyrusa a kultura, az egyetértés és kalauzolja ezt a mi

SÉNYI LÁSZLÓ.

JÉKEY ILONA.

terméke és ismerve a nép.

Erdély a legszebb tájképek leggazdagabb albuma. És e gyönyörű tájképekben minő változatos, érdekes, kedves staffazsot szolgáltatnak Erdély népei: az ősi székelység és a létért vívódó magyarság mellett a komoly, munkás szászok várfalas városaikban, melyek századokon át őrizték a civilizációt; az oláh pásztorok havasi esztenáikban, a primitiv balkáni kultura

MANGESIUS MARISKA. PISCHL IDUNA.

KÁNTOR IRMA.

számos hagyományaival és sok ősi erénnyel; itt ott az életrevaló örmény, a műveltségnek e legderekabb eleme s mindenütt a cigány, a népelet e rejtvénye.

Bárhol járunk-kelünk, mindenütt élvezni fogunk és mindenütt tanulni. S ha megismerjük és megértjük testvérnépeinket, becsülni és szeretni fogjuk őket, és ők minket. Be fogjuk látni, hogy sok a közös emberi eszmény, és sok a közös vonás, melyet az érintkezés és a sok százados közös történelem és küzdés fejtett ki. És tudatára fogunk jutni annak, hogy a mint mindnyájunknak egy föld a bölcsönk és sirunk, és egy égboltot hordoznak a Kárpátok oszlopai, így egy érzésnek kell áthatnia a haza minden lakójának szivét és egy célra kell munkálnia minden kéznek.

Ez országgrész földjének természeti termékeit, népe történetének és művészetének emlékeit az Er-

délyi Múzeum van hivatva összegyűjteni megőrizni, feldolgozni. De ez a nagycélú intézet nem vontaolt belc rendszeresen programja körébe az országgrész tájrajzi kiválóságainak és népeinek ismertetését. E nagyfontosságú feladatra vállalkozik az E. K. E. a Kárpát-múzeumnak, s kivált a néprajzi osztálynak létesítésével.

Nagyjelentőségű kezdemény! Az «Ismerd meg tenmagadat» nemcsak az egyénre, de a népre nézve is feltétele és eszköze a tökéletesedésnek. Országgrészünk egy nagy élő néprajzi múzeum. De ezt nem lehet a maga egészében szemlélni, áttekinteni. Ennek a miniatürre akar lenni e múzeum, népünk belső történetének, megtestesült ideáljainak élő képe. Ehhez egy-egy vonással hozzájárulni minden erdélyi embernek erkölcsi kötelessége.

De erről egy másik cikkelyben.

Különfélék.

TURISTASÁG.

Az országos jelleg. Megemlékeztünk mult füzetünkben a M. K. E. 1896. évi tartalmas évkönyvéről, mely egyesületünket is igen részletesen ismerteti. Az évkönyv egyttal ismer-teti a M. T. E. működését is s végül a következő szavakkal zárolja meg azt, mintha az egyesület csakis a magas Tátrát művelné:

A «*Turisták Lapja*»-nak ama kijelentése, mely szerint a M. K. E. évek hosszú során át egész erejét *kizárólag* a Magas Tátrára irányította, nem felel meg egészen a valóságnak. Igaz, működése első éveiben kitűzött céljának megfelelőleg csakis a Magas Tátrát kultiválta; de akkor még a kezdet nehézségeivel küzdvén, vajmi keveset tehetett s a mi befektetéseket tett is, azokat adós-ság gyanánt hagyta a későbbi korra, a midőn az egyesület működése hazánk sok más vidékére is kiterjedt már. Avagy azok az alkotások, melyek a gömöri hegységekben, az aggteleki barlang körül, Máramaros megyében, a Mátrában, Vas megyében, az Alacsony Tátrában, a Liptói havasokban a turistaság terén létesültek, nem első sorban a M. K. E. érdemei? S vajjon most meglevő osztályaink, melyek hazánk különböző vidékeire terjesztik ki működésüket, nem tesznek-e annyit a turistaság terén, mint a M. T. E. osztályai? Évkönyvünk immár 23 kötete, egyéb kiadványaink csak a Magas Tátrára terjedtek ki? De egyébiránt megengedjük, hogy egyesületünk dédelge-

tett kedvence a Magas Tátra, mert ez adja meg létjogosultságának, működése sikerének alapját. Ennek a sikernek érdekében harcolni, munkálkodni fogunk ezentul is; megnyugvásunk teljes, mert tudjuk, hogy *országos érdekeket* szolgálunk bár szerény, de önzetlen működésünkkel; az «egyetlen országos jellegű» elnevezést szívesen átengedjük akármely más egyesületnek!

EGYESÜLETI ÉLET.

Felolvasó esték. Az E. K. E. kolozs megyei osztálya jan. 25-én és ápr. 16-án felolvasó estéket rendezett. Mindkét este a legszebben sikerült. Gyönyörű közönség volt jelen, a mely elragadtatva élvezte a változatosan összeállított program minden egyes számát. Az első estén *Szádeczky* Lajos dr. osztályelnök olvasott kaukasi utjáról, vetített képekben is bemutatván a szebb helyeket. E felolvasásból mult füzetünk hozott érdekes mutatót. A második estén *Urmanczy* Nándor dr. olvasott fel *Sedes Giergiensis* czimmel a gyergyói vidékről. Jóízű humorral volt előadva ez a dolgozat, mely mindvégig lekötötte a közönség figyelmét. Ezt az előadást is hozzuk egész terjedelmében. A többi szereplők közül kiemeljük *Palóczy* Lajosné, *Kuti* Irént, *Soós* Gizit, *Rosenberger* Fannyt, *Kövér* Dezsőt és *Reményik* Kálmánt, ki havasi tilinkójával valósággal elragadta a közönséget. A felolvasó estéket jövőre folytatni fogják.

Néprajzi bál. Ugyancsak az E. K. E. kolozsvármegyei osztálya tebr. 12-én gr. *Béldi* Ferenczné elnöksége alatt nagy néprajzi bált rendezett a létesítendő Kárpát-Múzeum javára. A bál oly fényes eredménnyel végződött, hogy az osztály közel 1500

frtot helyezhetett el a mondott célra. E bál jelentőségéről irt mai füzetünkben *Herrmann* Antal dr. dolgozó társunk és e bál néprajzi képeiből van az a 6 fotografia, mely e füzetünket díszíti. A bemutatott néprajzi viseletekről az egyesület fényképeket készíttetett, melyek az ezredéves kiállítás Közművelődés és sajtó osztályában vannak két nagy keretben kiállítva.

TESTVÉREGYESÜLETEK.

Délvidéki Kárpát-Egyesület. Ez a rokonszenvesen fejlődő turista-egyesület utolsó választmányi ülését márcz. 26-án tartotta *Petheő* János elnök vezetése alatt. A folyó ügyek után Erdélyi Károly főtitkár bemutatta a *Turisták Lapja*-nak 1. számában megjelent cikkelyt, mely a turista-egyesületek egyesülését ajánlja. A főtitkár ismertetvén e cikkelyt, imgy válaszol az indítványra: *Mi a turistaságban a közös szent haza szerelmét és a melegen ápolott testvéri viszonyt olyan összekötő kapocsnak tartjuk, melynél jobban semmiféle hivatalosan kimondott összeolvadás sem forraszthat össze bennünket. Szóval, itt a Délvidéken az önálló vidéki egyesületeknek vagyunk szószólói, s azok is akarunk maradni. A főtitkár kéri eljárásának, mely teljesen megfelel az alakuló gyűlés intencióinak, helybenhagyását és annak határozati kimondását, hogy az egyesület sértetlenül kívánja megőrizni önállóságát. A választmány határozatilag kimondja, hogy a főtitkár eljárását helyesli s a Délvidéki Kárpát-Egyesület önállóságát ezentul is a maga teljességében kívánja föntartani.*

